

Przystanek historia

<https://przystanekhistoria.pl/pa2/teksty/77653,Sprawa-Jerzego-Kosinskiego.html>

Artykuł w "Village Voice"

JERZY KOSINSKI W TARAPATACH

Kosinski napisał pod pseudonimem Joseph Nevak dwie książki były to zbiory artykułów politycznych, atakujących tymczasem ówczesnego Prezydenta Richarda Nixona. W 1970 r. otrzymał National Book Award za swoją drugą powieść *Strip*, a parę lat później, według samej powieści, *Being There*, powstał scenariusz do filmu o tym samym tytule.

Na początku lat siedemdziesiątych Jerzy Kosinski był pu. piątkiem tłumaczonym na wiele języków świata, pełnił i funkcję prezesa w nowojorskim oddziale PEN

organizacji, którzy nie chcą, by Kosinski robił jakoby wartytko, by nie zostały ujawnione. Do takich zaliczają się parolotnie i nie raz: poparcie finansowe Fundacji Forda, a także reżymowy doktorat z uniwersytetu Columbia, w którym areną tej sprzeczności faktów napisano w "New York Times Magazine" w 1970 roku.

ARTYKUŁ

Sprawa Jerzego Kosińskiego

Autor: BARBARA ŚWITALSKA-STARZEŃSKA

03.01.2021

W piątek 3 maja 1991 r. w apartamencie na Manhattanie w Nowym Jorku rozstał się ze światem Jerzy Kosiński. Autor powieści *Malowany ptak*, kontrowersyjny pisarz kreujący się na eksperta od seksualnych dewiacji, celebryta, miłośnik gry w polo, leżąc nago w do połowy napełnionej wodą wannie, założył na głowę plastikową torebkę. Popełnił samobójstwo.

Kosiński, właśc. Józef Lewinkopf, urodził się 14 czerwca 1933 r. w Łodzi. Jego rodzicami byli Mojżesz Lewinkopf i Elżbieta *de domo* Liniecka, którzy od czasu okupacji niemieckiej używali nazwiska Kosińscy. Potwierdzono je urzędowo w marcu 1949 r.¹

Jerzy ukończył socjologię na Uniwersytecie Łódzkim w 1955 r. i został asystentem w Instytucie Historii i Socjologii Polskiej Akademii Nauk. Dzięki pomocy swego promotora, prof. Jerzego Chałasińskiego, wyjechał w 1957 r. do USA, gdzie na Uniwersytecie Columbia przez trzy lata odbywał studia doktoranckie.

Równocześnie przez dwa lata nagrywał anonimowo polskojęzyczne audycje dla Radia Wolna Europa².

Jeszcze pięć lat po śmierci Kosińskiego pojawiły się sugestie, że *Malowany ptak* mógł powstać w wyniku inspiracji autora polskimi książkami z zakresu antropologii bądź sztukami teatralnymi Władysława Reymonta.

Pierwszą jego publikacją był zbiór esejów socjologicznych *Przyszłość należy do nas, towarzyszu* (1960), kolejna to *Nie ma trzeciej drogi* (1962). Obie dotyczyły Związku Sowieckiego i ukazały się pod pseudonimem Joseph Novak, napisane najprawdopodobniej w ramach programu „rozwoju książki”, animowanego przez Centralną Agencję Wywiadowczą (CIA) i Agencję Informacyjną Stanów Zjednoczonych (USIA)³. Pierwsza z tych książek miała być owocem obserwacji poczynionych przez Kosińskiego podczas pobytu w Związku Sowieckim. Tymczasem według Jamesa Parka Sloana, wykładowcy anglistyki, przyjaciela Kosińskiego i autora jego biografii, istnieje wiele wątpliwości, czy Kosiński rzeczywiście był w Związku Sowieckim w pierwszej połowie lat pięćdziesiątych⁴. Notabene książka została bardzo dobrze przyjęta przez krytyków i otworzyła mu drogę do kariery pisarskiej.

Jerzy Kosiński (w wieku ok. 17 lat). Fot. z zasobu IPN

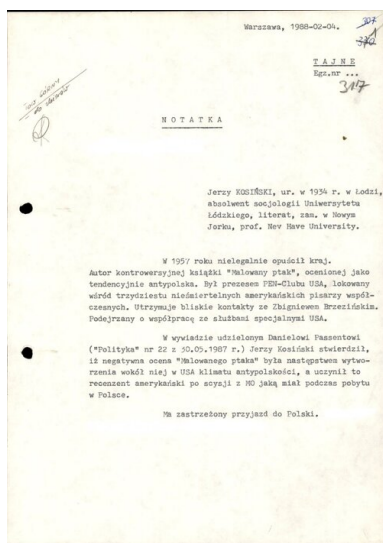
W piątym roku życia na emigracji w USA Kosiński ożenił się ze znacznie starszą od siebie i zmagającą się z chorobą alkoholową Mary Hayward Weir, wdową po Erneście Weirze, prezesie National Steel Company. Po czterech latach rozstali się. Kosiński ożenił się powtórnie w 1968 r., a jego drugą żoną była Katherina „Kiki” von Fraunhofer, specjalistka do spraw marketingu.

Malowany ptak ukazał się w 1965 r. Recenzentem książki do *Book Review* w „New York Timesie” był więzień niemieckich obozów koncentracyjnych Auschwitz i Buchenwald, amerykański pisarz i dziennikarz żydowskiego pochodzenia, laureat Pokojowej Nagrody Nobla Elie Wiesel. Początkowo recenzja nie była przychylna, ale według relacji Janusza Głowackiego, Kosiński przekonał Wiesela, że w książce zawarł swoje autentyczne dziecięce doświadczenia. Miał wówczas powstać odmienny tekst, który przyniósł autorowi szeroki rozgłos.

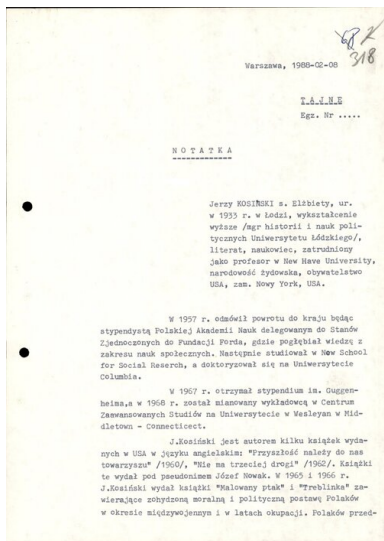
Pierwszą jego publikacją był zbiór esejów socjologicznych *Przyszłość należy do nas, towarzyszu* (1960), kolejna to *Nie ma trzeciej drogi* (1962). Obie dotyczyły Związku Sowieckiego i ukazały się pod pseudonimem Joseph Novak, napisane najprawdopodobniej w ramach programu „rozwoju książki”,

animowanego przez CIA i USIA.

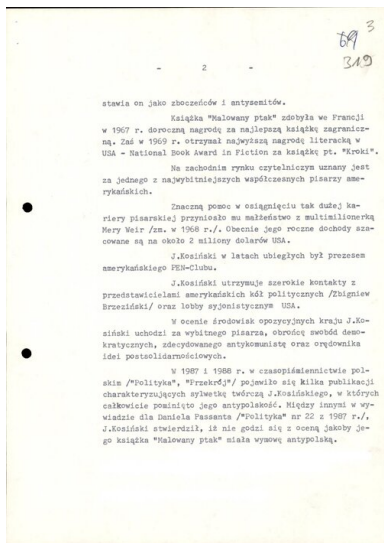
Przebywająca wówczas w Nowym Jorku matka Kosińskiego potwierdziła utrzymywaną przez niego wersję wydarzeń, wedle której był on podczas wojny oddzielony od rodziców⁵. Tytuł książki nawiązuje do sceny, w której pomalowany przez człowieka różnymi kolorami ptak, wyróżniający się odtąd na tle stada, zostaje przez nie zadziobany. Było to symboliczne odniesienie do historii głównego bohatera książki, sześćioletniego chłopca, którego rodzice – z chwilą wkroczenia 1 września 1939 r. Niemców do Polski – oddali pod opiekę starszej kobiety na wsi, pragnąc w ten sposób zapewnić mu bezpieczeństwo. Gdy staruszka umiera, chłopiec, przypominający Żyda albo Cygana, tuła się od wsi do wsi. Przez swój wygląd doświadcza różnych okropności psychicznych i fizycznych. Jest także świadkiem brutalnych relacji między chłopcami, ich zabobonnych zwyczajów i seksualnych perwersji, m.in. aktów ze zwierzętami, gwałtów, kazirodczych związków. Kiedy trafia pod opiekę chłopca o nazwisku Grabosz, ten przy każdej okazji szczuje go psem, bije i stosuje dotkliwie tortury. W czasie służenia do mszy chłopiec upuszcza mszał, za co chłopcy wrzucają go do kloacznego dołu. Na skutek doznanej traumy traci głos. Z końcem wojny przygarnia go żołnierz Armii Czerwonej o imieniu Mitka. Poznaje także innych żołnierzy, Jurija i Gawryłę, następnie trafia do sierocińca. Ten dziecięcy świat jest również brutalny i patologiczny. Chłopiec nie chce używać języka polskiego, identyfikuje się jako Rosjanin, fascynuje się Leninem i Stalinem, nie pozwala ściągnąć z siebie munduru Armii Czerwonej. Czeka z utęsknieniem na Gawryłę, a tymczasem odnajdują go rodzice. Rozpoznają syna po znamieniu na piersi, jak i uderzającym podobieństwie do matki. Pewnego dnia zaintrygowany telefonem, zwłaszcza usłyszonym po drugiej stronie męskim głosem, chłopiec odzyskuje mowę.

Jedna z notatek służb PRL na temat Jerzego Kosińskiego (gdzie m.in. zapisano jego wersję, "poważną", powodu negatywnej oceny *Malowanego ptaka*)... Z zasobu IPN

...i kolejna "bezpieczniacka" charakterystyka Kosińskiego (s. 1)... Z zasobu IPN

...oraz jej strona druga z wątkiem
Brzezińskiego i lobby
syjonistycznego. Z zasobu IPN

Nakład *Malowanego ptaka* osiągnął kilka milionów egzemplarzy, powieść ukazała się w dwudziestu językach. W pierwszym wydaniu znalazła się informacja, że główny bohater pochodzi „z dużego miasta w środkowej Polsce”, a w drugim z 1976 r. – „w Europie Wschodniej”. Książka opatrzona była uwagami od autora, w których pisze on m.in. tak:

„Pomiędzy rzeczywistością zewnętrzną a własną wyobraźnią pisarz zawiesza coraz to nowe zasłony. Ich liczba i skuteczność jako filtrów dla myśli autora zależy od jego usposobienia i wizji twórczej. Zasłony te nie mogą całkowicie skryć rzeczywistości; jedynie zaciemniają jej kontury, zawężają lub poszerzają granice, przyspieszają lub spowalniają jej ustawiczny ruch.”⁶

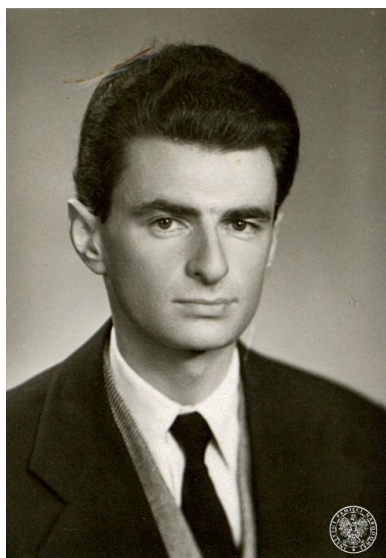
W innym miejscu dodał:

„Zarówno wymyślając fikcję, jak i opisując fakty, aktywny, twórczy umysł usuwa to, co nieistotne lub nie do przekazania, skłaniając się ku sytuacjom wyimaginowanym. Błędem byłoby twierdzić, że pamięć cechuje dosłowność lub dokładność; jeśli wspomnienia zawierają prawdę, jest to raczej prawda emocjonalna niż obiektywna. Można rzec, że przekształcamy nasze doznania w krótkie ujęcia filmowe.”⁷

Po uzyskaniu pozytywnej recenzji Wiesela na temat *Malowanego ptaka* kariera Kosińskiego zaczęła rozwijać się błyskawicznie. W następnym roku jego powieść została wyróżniona francuską nagrodą Prix du Meilleur Livre (1966), a jej autor otrzymał stypendia Guggenheima (1967), Forda (1968) i American Academy (1970). Kolejna jego książka *Kroki* uzyskała jedną z najważniejszych nagród literackich, National Book Award (1969), i nagrodę National Institute of Arts and Letters (1970). Przez dwie kadencje od 1973 r. Kosiński pełnił obowiązki prezesa amerykańskiego PEN Clubu. Prowadził też zajęcia z literatury na uczelniach wyższych, jak: Wesleyan, Princeton, Yale. Za sprawą ekranizacji książki *Wystarczy być*, wyreżyserowaną przez Hala Ashby'ego, Kosiński wkroczył w 1979 r. do świata amerykańskiego przemysłu filmowego. W filmie tym zagrał Peter Sellers, Shirley MacLaine i Melvyn Douglas, który za swoją rolę otrzymał Oscara.

Po uzyskaniu pozytywnej recenzji Wiesela na temat *Malowanego ptaka* kariera Kosińskiego zaczęła rozwijać się błyskawicznie. W następnym roku jego powieść została wyróżniona francuską nagrodą Prix du Meilleur Livre (1966), a jej autor otrzymał stypendia Guggenheima (1967), Forda (1968) i American Academy (1970).

Wkrótce nadeszły kolejne propozycje z „fabryki snów”. Kosiński wziął udział m.in. w filmie Warrena Beatty *Czerwoni* (1981), który zdobył trzy Oscary. Zagrał tam rolę bolszewickiego komisarza Grigorija Zinowjewa u boku takich sław, jak: Diane Keaton, Jack Nicholson i Gene Hackman. W 1982 r. był jednym z wręczających Oscara w kategorii najlepszy scenariusz oryginalny, który przyznano za film *Rydwany ognia*. Gościł w programach rozrywkowych, w *Late Night with David Letterman* i u Johnny’ego Carsona w *The Tonight Show*. Słynna fotografka Annie Leibovitz wykonała artystyczne zdjęcia Kosińskiemu do „New York Times Sunday Magazine”, w którym ukazał się również obszerny wywiad z pisarzem. Pojawiły się w nim m.in. od lat powtarzane informacje o jego wojennych przeżyciach, których doznał jako dziecko. Jedno ze zdjęć, zamieszczone na okładce magazynu, przedstawiało go z gołym torsem, ubranego w spodnie do gry w polo, którego był fanem, i pejczem w ręku, co miało zdradzać jego upodobanie do sadomasochizmu.

I nagle jego oszałamiająca kariera w USA się załamała. Stało się to za sprawą artykułu w tygodniku „The Village Voice”, którego autorzy Geoffrey Stokes i Eliot Fremont-Smith oskarżyli Kosińskiego o korzystanie z pomocy pisarzy widm, tłumaczy i redaktorów. Dziennikarze napisali, że dwie jego pierwsze książki, wydane pod pseudonimem Joseph Novak ukazały się dzięki CIA, powieść *Wystarczy być* była plagiatem *Kariery Nikodema Dyzmy* pióra Tadeusza Dołęgi-Mostowicza, a *Malowany ptak* został przetłumaczony z języka polskiego na angielski⁸. Jeszcze pięć lat po śmierci Kosińskiego pojawiły się sugestie, że *Malowany ptak* mógł powstać w wyniku inspiracji autora polskimi książkami z zakresu antropologii bądź sztukami teatralnymi Władysława Reymonta⁹.

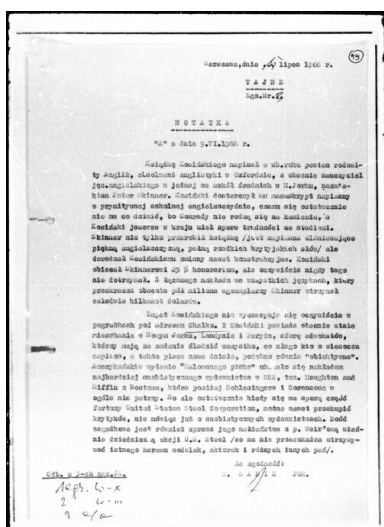
Po artykule w „The Village Voice” mit Kosińskiego w USA bezpowrotnie upadł. Zdecydował się wówczas przyjechać do Polski. Zrobił to w 1988 r. W następnym roku ukazał się pierwszy polski przekład *Malowanego ptaka*, oparty na wydaniu z 1976 r. Na spotkaniach autorskich ustawiały się długie kolejki po autograf. Kosiński wystąpił w telewizji, udzielał wywiadów – znów błyszczał. Na jedno ze spotkań przyjechali do Warszawy mieszkańcy Dąbrowy Rzeczyckiej, wsi, która go przechowała. Nie znali oni jeszcze treści *Malowanego ptaka*. Przybyli, żeby go zobaczyć, jak do jednego ze swoich. Na ich widok Kosiński zdenerwował się i skrócił spotkanie¹⁰.

Chłopiec, przypominający Żyda albo Cygana,
tuła się od wsi do wsi. Przez swój wygląd
doświadcza okropności psychicznych
i fizycznych. Jest świadkiem brutalnych relacji
między chłopami, ich zabobonnych zwyczajów
i seksualnych perwersji.

Niemniej pod koniec lat osiemdziesiątych zaczął mówić o znaczącej roli Polaków w ratowaniu Żydów i całą odpowiedzialnością za Holocaust obarczył Niemców. Wytknął na przykład Claude'owi Lanzmannowi, reżyserowi dokumentu *Shoah* z 1985 r., że ukazał w nim nieprawdziwą historię Zagłady, gdyż polskich chłopów sportretował jako antysemitów. Podczas konferencji w Tel Awiwie w 1988 r. jeden z dziennikarzy

zapytał Kosińskiego, co zrobili Polacy, żeby uratować Żydów podczas wojny, na co on miał ostro zareagować, zadając pytanie: A co zrobili Żydzi, żeby uratować Polaków?¹¹

Nic nie zapowiadało samobójczego kroku Kosińskiego. Jego ciało, z głową owiniętą workiem, znalazła w łazience żona pisarza. Był to piątkowy ranek 3 maja 1991 r. Sekcja zwłok wykazała, że przyczyną śmierci nie było uduszenie, lecz wysokie stężenie we krwi alkoholu, proszków nasennych, opiatów i barbituratów¹².

Conrady nie rodzą się na kamieniu: z donosów do "bezpieczeństwa" PRL o wątpliwościach wokół autorstwa książek Kosińskiego. I innych kwestiach. Z zasobu IPN

Joanna Siedlecka podjęła się sprawdzenia autentyczności treści *Malowanego ptaka* – powieści rzekomo autobiograficznej. Przeprowadziła kwerendy w archiwach i urzędach; odbyła liczne rozmowy ze świadkami, którzy podczas okupacji niemieckiej mieli styczność z małym Jerzym i jego rodziną w Sandomierzu, a zwłaszcza we wsi Dąbrowa Rzeczycka. Okazało się, że Kosińscy okrutny czas II wojny światowej przeżyli w dobrych warunkach, otoczeni życzliwą opieką mieszkańców wsi. Wyniki swego śledztwa Siedlecka opublikowała w 1994 r. w książce *Czarny ptasior*. Na autorkę spadła wówczas fala gwałtownej krytyki, która ucichła z chwilą, gdy zebrane przez nią fakty potwierdził w 1996 r. J. P. Sloan w artykule opublikowanym w „The New Yorker” oraz w biografii poświęconej Kosińskiemu. Następne wydania książki Siedleckiej ukazały się w 1998 i 2011 r., a jej angielska wersja *The Ugly Black Bird*, z przeznaczeniem na rynek

amerykański, w 2018 r.

Malowany ptak Kosińskiego znalazł się w kanonie lektur na uniwersytetach amerykańskich, a magazyn „Time” umieścił go na 63. miejscu listy stu najlepszych anglojęzycznych powieści napisanych między 1993 a 2005 r.¹³ Ostatnie polskie wydanie *Malowanego ptaka* ukazało się w 2016 r.

W "papierach" służb PRL pozostały też ślady prasowych dyskusji o Kosińskim. Z zasobu IPN

Trzeba wyraźnie podkreślić, że powieść Kosińskiego *Malowany ptak* nie jest ani jego autobiografią lat dziecięcych z okresu II wojny światowej na ziemiach polskich, ani nie może być traktowana jako dokument o Holocauście, gdyż stanowi jedynie wytwór wyobraźni pisarza.

Tekst pochodzi z numeru 9/2019 „Biuletynu IPN”

¹ J. Wróbel, *Jerzy Kosiński a tajne służby*, [w:] *Aparat represji w Polsce ludowej 1944–1949*, red. S. Cenckiewicz, A. Dudek, A. Dziurok i in., Rzeszów 2007, s. 197.

² *Ibidem*.

³ *Ibidem*, s. 197–233.

⁴ J.P. Sloan, *Jerzy Kosiński. Biografia*, Warszawa 1996, s. 86, 101; J. Wróbel, *Jerzy Kosiński...*, s. 201–202, 208.

⁵ J.P. Sloan, *Jerzy Kosiński...*, s. 156, 167, 204; L. Begley, *True lies*, „The New York Times”, 21 IV 1996 r., s. 2.

⁶ J. Kosiński, *Malowany ptak*, Warszawa 1989, s. 229.

⁷ *Ibidem*, s. 232.

⁸ J.P. Sloan, *Jerzy Kosiński...*, s. 369–371.

⁹ L. Begley, *True lies...*, s. 4.

¹⁰ J. Siedlecka, *Czarny ptasiór*, Warszawa 2011, s. 160–166.

¹¹ J. Durczak, *Raz jeszcze o Kosińskim*, „Akcent” literatura i sztuka 1996, nr 3, s. 62–63; J. P. Sloan, *Jerzy Kosiński...*, s. 399–400.

¹² J.P. Sloan, *Jerzy Kosiński...*, s. 424.

¹³ *Encyclopedia of Holocaust Literature*, ed. D. Patterson, A.L. Berger, S. Cargas, Westport 2002; *New Perspectives on the Holocaust: A guide for teachers and scholars*, ed. R.L. Millen, T. Bennett, J. Mann [et al.], NYU Press 1996; https://www.goodreads.com/list/show/2681.Time_Magazine_s_All_Time_100_Novels [dostęp: 7 VIII 2019 r.].

COFNIJ SIĘ